

УДК 811.161.2'373.2:821

А. П. Романченко

МІФОНІМИ В ЛІТЕРАТУРНІЙ КАЗЦІ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА

Статтю присвячено розглядові міфонімів у літературній казці «Дивовижні пригоди в лісовій школі» В. Нестайка. Охарактеризовано функції онімів та особливості номінації вигаданих персонажів.

Ключові слова: міфонім, персонаж, функція, казка, онімична гра.

Ономастика художніх творів для дітей мало досліджена вітчизняними лінгвістами, як в українській, так і у світовій літературі, за винятком окремих праць, наприклад [16].

У попередній нашій статті було розглянуто значну частину власних назв одного з творів для дітей, автором якого є класик української дитячої літератури В. З. Нестайко — казкар, знаний в Україні та далеко за її межами. У ній проаналізовано оніми казкових персонажів, які діють у всіх чотирьох книгах повісті-казки або які є дійовими особами окремих із них [20]. Проте ще не було охоплено деякі розряди онімичної лексики «Дивовижних пригод в лісовій школі». У цій розвідці окреслимо коло міфічних істот твору, з'ясуємо функції міфонімів, особливості найменування вигаданих персонажів.

До аналізу власних назв міфічного походження мовознавці звертаються рідше, ніж до характеристики реальних антропонімів і топонімів. У їх працях предметом безпосереднього вивчення стають, як правило, античні міфоніми. Згадаємо статті Н. Д. Калачової «Функции античных мифонимов в творчестве А. С. Пушкина» [4], Ю. О. Карпенка «Антична міфологія як поетична зброя» [6], Л. Т. Масенко «Антична назва в українській поетичній мові» [9]. Дослідженню слов'янських міфонімів присвячено розвідки Т. І. Крупеньової «Міфоніми в драматичній поемі Лесі Українки «Лісова пісня» [8], О. О. Порпуліт «Міфонім Змій в українських і російських чарівних казках», «Християнські міфоніми в чарівних казках» [17; 18] тощо. Також аналізують функції міфонімів у поетонімосфері, ментальності народу та фольклорі [5; 7; 10; 15; 19].

До міфонімів уналежнюють власні назви вигаданого об'єкта або об'єкта в переказах, казках, міфах [2: 680]. Одним із персонажів казок «Загадковий Яшка» та «Таємний агент Порча і козак Морозенко» [11; 14] є *Дід Мороз*. Існує кілька версій стосовно родоводу Діда Мороза. Суть однієї з них полягає в тому, що цей образ відомий ще з давньослов'янських переказів. Вважають, що родичами Діда Мороза є східнослов'янський дух холоду Тріскун, злий дух Карачун та Позвізд — слов'янський бог буревіїв і негод. Мороз в українській демонології — крижано-снігова потвора, яка могла завдати шкоди людині і її господарству. Із народних переказів та повір'їв образ Діда Мороза — язичницького духа — перейшов до казок та художньої літератури. О.Островського й М.Некрасова називають «безпосередніми батьками» Діда Мороза [21]. Прихильники цієї версії сходяться на думці, що Дід Мороз — це могутній повелитель зими. Саме так його репрезентовано у віруваннях слов'ян. У тлумачному словнику подано наступне пояснення: Дід Мороз — казкова істота, уособлення морозу у вигляді рожевошокого старого чоловіка з бородою, у шубі, шапці, з палицею [2: 304].

Інші стверджують, що реальним прототипом Діда Мороза є архієпископ Микола, якого зарахували до лику святих за добрі справи. Так, автор статті у вільній енциклопедії зауважує, що прообразом сучасного Діда Мороза варто вважати не стародавніх язичницьких божеств, а європейських різдвяних дарувальників, прототипом яких є архієпископ Мир Лікійських, більш відомий як Святий Миколай.

Як зазначає Н. Павлюк, на відміну від реальних онімів, міфоніми мають ширший зміст, що пояснюється багатою екстралінгвістичною інформацією, яку вони містять, а також частотністю використання їх у звичайному та художньому мовленні [15]. Така інформація тією чи іншою мірою зберігається в пам'яті народу.

В аналізованій повісті-казці В. Нестайко згадує й про Дідів Морозів інших країн: російського *Деда Мороза*, білоруського *Дзеда Мароза*, німецького *Вайнахтсманна*, англійського *Фазер Фроста*, французького *Пер Ноеля*, італійського *Бабо Натале*, американського *Санта Клауса*. Насправді ж цим перелік не обмежується, бо є ще голландський Зандерклаас, болгарський Дядо Коледа, румунський Мош Джеріле, монгольський Увлін Увгун, фінський Йоулупуккі...

У деяких країнах Дід Мороз іменується Миколою: Святий Миколай (Бельгія, Польща, Чехія), Святий Ніколас (Данія), Ніколас (Угорщина). В Україні шанують Миколу Чудотворця й святкують день Святого Миколая 19 грудня. У Київській Русі вшановували пам'ять Св. Миколая двічі на рік: 6 грудня і 9 травня. У релігійній свідомості східних слов'ян, у сакральній ієрархії святих Микола Чудотворець посідає одне з центральних місць. Ступінь поваги до нього наближається до вшановування Богородиці й Христа [18: 121]. Для церкви Миколай — «аскет-подвижник, який удостоївся особливої Божої благодаті — виняткового дару чудотворіння» [3: 2]. Язичницьке коріння святого аналізувалося в працях М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Сумцова, І. Франка. Н. В. Верещагіна зазначає, що Микола Чудотворець і Климент I Римський мали статус загальнодержавних патронів, перших християнських покровителів Київської Русі. Їх культ став невід'ємним складником духовної культури українського етносу [3: 1].

Поряд із Дідом Морозом у казці діють інші персонажі, характерні для слов'янського фольклору або вигадані творчою уявою автора. *Баба Морозиха* — дружина Діда Мороза, «лісова зимова двірничка, що за порядком стежить». *Козак Морозенко* — їх син. Якщо перший образ вигаданий, то другий — взятий зі східнослов'янського фольклору, проте у В.Нестайка він переосмислюється відповідно до авторського задуму. *Морозенко* — «володар холодильників, творець морозива смачнющого», його завдання — «зберігати, заморозувати продукти в літню пору». Він пересувається на крилатому білосніжному коні Лебеді. Холодильник «*Морозенко-Супер*» — це справа його рук. Дружиною козака Морозенка є *панна Сніжана*, володарка першого снігу. Батьки Сніжани — *пан Бурулька* і *пані Відлига*.

У фольклорі небагатьох країн згадується супутниця Діда Мороза. У Монголії її називають Зазон Охин, в Узбекистані — Коргиз, у східних слов'ян — *Снігуронька*. Образ останньої з'явився в 1873 р. завдяки п'єсі «Снігуронька» О. М. Островського. Снігуронька допомагає дідусеві роздавати подарунки, виступає на новорічних концертах, створює святковий настрій, її всі знають і люблять. В.Нестайко вводить ще одну дійову особу — сестру Снігуроньки — *Дюдю*, яка допомагає Бабі «віхолити-завірюшувати, снігом натрушувати». Вона зовсім не схожа на сестричку, а нагадує звичайну дівчинку: маленька, худенька, у куценькому платтячку з короткими рукавами.

У «Дивовижних пригодах...» Дід Мороз швидше дарувальник, добрий дідусь. Його антиподом є *пан Крижан Холодрига*, господар зими. Автор зображує його як білу неоковирну постать — прозору, химерну, із величезною крижаною сокирою в руці. *Снігова Королева* — господарка крижаного палацу. Усе, що пов'язане з нею, — крижане: шибки, двері, корона, спокій. Крижаний палац цього персонажа, знайомого дітям з однойменної казки Г. Х. Андерсена, В.Нестайко порівнює зі сніговим *Палацом Дружби Морозів*: у першому порожньо й безлюдно, у другому — гамірно й весело, тут кожен, крім своєї національної мови, володіє спільною міжнародною мовою — добросердною.

Ще одним «зимовим» персонажем казки є *Юль Томтен* — скандинавський різдвяний гном, який у Швеції та Данії виконує функції Діда Мороза. Міфічні образи різних народів поділяють на добрих і злих. У фольклорі деяких країн існує два різдвяні персонажі: у Швеції — Юлтомтен і Юлнісаар, у Данії — Юлетомте і Юлеманден, у Франції — Пер Ноель та Шаланд, один із них добрий, інший — злий, якого бояться неслухняні діти.

Функціональне навантаження в художньому творі відіграє не тільки семантика міфонімів, а також їх графічні й словотвірні особливості. Вигадані оніми зимового циклу літературної казки утворено за існуючими в українській мові моделями і відомими способами творення. Так, міфоніми (*Баба Морозиха*, *Сніжана*, *Крижан*) утворено морфемним способом, де засобом творення відповідно є суфіксальні морфемні *-их-*, *-ан-*. Міфоніми *Бурулька*, *Відлига*, *Холодрига*, *Дюдя* утворено лексико-семантичним способом. Крізь морфемну та лексемну організацію міфонімів «прозирає» семантичне навантаження й стилістична роль у творі. Суфікси *-их-* та *-ан-* у морфемній будові онімів вказують на певну негативну конотацію, на круту вдачу *пана Крижана* та суворість *Баби Морозихи*. Варто визнати, що остання захищає несправедливо ображених, і в цьому випадку *-их-* швидше вказує на родинні зв'язки з чоловіком. Щоб увиразнити образ господаря зими *Крижана*, В.Нестайко добирає йому вдале прізвище — *Холодрига*, від якого так і віє холодом. Свати Діда Мороза й Баби Морозихи зовсім не страшні: ім'я *Бурулька* має у морфемній структурі зменшено-пестливий суфікс *-к*, а онім *Відлига* походить від апелятива *відлига*, що означає значне потепління взимку або ранньою весною, яке викликає часткове розтавання снігу, льоду [2: 173]. Онучки Діда

Мороза мають імена, корінь яких підказує їх «зимове» походження (*Снігуронька, Дюдя*). У складі першого наявний позитивно конотований суфікс, а друге ім'я, хоч і вказує на холод, функціонує в дитячому мовленні [2: 333].

Міфічними дійовими особами в «Дивовижних пригодах...» є *Баба Яга, Бабай, барабашка Яшка, лісовичок Боровичок*. Баба-яга — це повторна і зла чарівниця в народних казках. Яга, як зауважує М. І. Редьква, зближується з давньою лексемою *ahī*, яка в санскриті мала значення «змія» [19]. У В. З. Нестайка цей міфонім має інше графічне оформлення (*Баба Яга*), а за натурою це та сама істота. У Баби Яги є брат *Бабай*. Він теж належить до негативних образів, одягається, як і сестра, у все чорне: чорні джинси, чорну майку. Неслухняних дітей лякають обома цими персонажами. *Барабашка Яшка* — маленька істота, але великий витівник. *Яшка* рудий, волохатий, очі лукаві, з'являється зненацька і бешкетує з лісовими школярами. З'являючись, вигукує: «Це я! Це я! Це витівка моя!». За це «якання» його названо Яшкою, таке пояснення знаходимо в тексті казки. *Боровичок* — охоронець лісу, дідок, зовні схожий на гриб.

Відомі міфічні образи тісно взаємодіють з індивідуально-авторськими образами, завдяки чому з'являються нові асоціації, збагачується поетонімосфера твору. Міфоніми В. Нестайка оригінальні, часто оказіональні, але семантично прозорі, промовисті.

Створеними фантазією автора є диригент *Губус*, хропун *Позіхайло*, *Хропулія*, *Ледарило Дурандас*, грайлик *Трататоля*, пан *Морок*, *Гнилай Гнилайович Порча*, *Терентій Зайчик*, *Вовило*, *Косило*. Творець онімічних оказіоналізмів В. Нестайко використовує такі прийоми номінації персонажів, які стають зрозумілими читачам з опису портретних даних дійових осіб, їх вчинків та поведінки, чим автор досягає гумористичного ефекту та розуміння того чи іншого персонажа. Диригент хору хропунів неймовірно губатий, тому він маестро *Губус*, один із хропунів по-особливому позіхає, його звать *Позіхайло*. Хропуни, химерні, носаті й губаті створіння, живуть разом із *Хропулією*. Вона має неохайний вигляд, а хропе так, «що й слів не вистачить, щоб описати те хропіння». Брат Хропулії, або ще *Хропи*, *Хропочки*, *Хропушечки*, як він її називає, — *Ледарило Дурандас*, заморський чаклун, який вибирає найледачіших дітей і заражає їх вірусом-ледачирусом. Місцевість, де мешкає цей персонаж, має відповідні назви: він живе в країні ледар-

ства й нудьги *Павутинії*, де все засновано павутинням, а розташована вона в морі-океані на острові *Ледаряні*. Маленького, симпатичного чарівного хлопчика з родини цікавунів, що роблять щось таке, щоб було всім цікаво, В. Нестайко називає *Трататолю*. Улюбленим словом «найграйливішого грайлика з усіх грайликів на світі» є *тра-та-та*, від якого й походить його ім'я, а *Сміюнець* він тому, що веселий і завжди усміхається. *Начальник Канцелярії Нічних Кошмарів*, що живе в похмурому підземному палаці, — *пан Морок*. Про себе він співає, що «зроблений із темної темряви підземної». Ім'я відповідає суті *Вашої темності*, оскільки *морок* — відсутність світла, темрява, темнота [2: 691]. Сонячний зайчик *Терентій* живе в *Країні Сонячних Зайчиків*, яка знаходиться по той бік чарівного озера-дзеркала. Він веселий і нічого не боїться. Сонячного вовка звать *Вовило*, а ще він себе називає *Ловило*, *Ображало*, *Лякало*, *Доганяло* і *Кусало*. Усі ці назви семантично прозорі. *Косило* (від *косий* — про зайця) — вовк у заячій шкурі, на якого перетворився Кося, заглянувши в чарівне дзеркальце Баби Яги. Таємним агентом пана морока працює *Гнилай Псувайович Порча*, який псує свіжі продукти, призначені школярам.

Більшість вигаданих міфонімів утворено суфіксацією (*Губус*, *Позіхайло*, *Трататоля*, *Гнилай Псувайович*, *Хропулія*, *Ледарило*, *Вовило*, *Косило*), деякі з них утворено лексико-семантичним способом (*Боровичок*, *Морок*, *Порча*). Тільки сонячному зайчикові В.Нестайко дав ім'я з реального чоловічого іменника (*Терентій*).

У казці «Енелолик, Уфа і Жахоб'як» [12] діють персонажі з іншої планети, з планети *Оранг* країни *Утанії*. У них такі чудернацькі і в той же час зрозумілі імена: *Енелолик* (мавпочка-хлопчик, який прилетів на НЛО < ен-ел-о), *Уфа* (мавпочка-дівчинка, ім'я якої походить від слова *уфо*, що означає гіпотетичний космічний літаючий об'єкт [2: 1521], *Папаридон* (тато, папа прибульців), *Мамура* (їх мати).

Досить оригінальне утворення *Жахоб'як*, перша частина якого походить від слова *жах*, а друга — поєднання неприємних для слуху звуків. Це той випадок, коли хочеться зауважити, що зовнішня форма породжує конотативне забарвлення [1: 113]. Батьком цього дракончика є *Дракон Вулканович* (похідні утворено відповідно лексико-семантичним і морфемним способом).

До складу віртуальних онімів уналежнюємо вигадані автором, майстерно обіграні ним і звичайні власні назви, надані дійовим осо-

бам твору. Усі міфоніми у В.Нестайка підпорядковано жанрові твору, авторському задуму, вони не потребують додаткового пояснення, легкі для запам'ятовування, спонукають до читацької активності. Прийоми онімічної гри автора заслуговують на їх подальше вивчення в інших творах для дітей.

Список літератури

1. Белицкая Е. Н. Внешняя форма онимов как один из аспектов появления коннотативного сознания / Е. Н. Белицкая // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 1999. — Вип. 1. — С. 113–119.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
3. Верещагіна Н. В. Перші загальнодержавні культи святих Климента і Миколая та їх відтворення у пам'ятках історії і культури Київської Русі: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Н. В. Верещагіна. — К., 1999. — 18 с.
4. Калачева Н. Д. Функции античных мифонимов в творчестве А. С. Пушкина / Н. Д. Калачева // Записки з ономастики : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 2005. — Вип. 8. — С. 60–67.
5. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія / Карпенко О. Ю. — Одеса : Астропринт, 2006. — 324 с.
6. Карпенко Ю. О. Антична міфологія як поетична зброя / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 2002. — Вип. 6. — С. 93–108.
7. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія / Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. — Одеса : Астропринт, 2004. — 214 с.
8. Крупеньова Т. І. Міфоніми в драматичній поемі Лесі Українки «Лісова пісня» / Т. І. Крупеньова // Записки з ономастики : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 2002. — Вип. 6. — С. 108–114.
9. Масенко Л. Т. Антична назва в українській поетичній мові / Л. М. Масенко // Мовознавство. — 1987. — № 5. — С. 56–60.
10. Мельник Г. І. Онімікон у структурі ідіостилю Євгена Маланюка : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. І. Мельник. — Одеса, 2009. — 19 с.
11. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і сонячний вовк. — Х.: Школа, 2009. — 128 с.
12. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Секрет Васі Кицина. Енелолик, Уфа і Жахоб'як. — Х.: Школа, 2008. — 128 с.
13. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Сонце серед ночі. Пригоди в Павутинії. — Х.: Школа, 2009. — 208 с.

14. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Таємний агент Порча і козак Морозенко. Таємниці лісею «Кондор». — Х.: Школа, 2009. — 128 с.
15. Павлюк Н. В. Власні назви міфічного й біблійного походження та їх роль у поетонімогенезі : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. В. Павлюк. — Донецьк, 2006.
16. Петренко О. Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. Д. Петренко. — Одеса, 2006. — 19 с.
17. Порпуліт О. О. Міфонім Змій в українських і російських чарівних казках / О. О. Порпуліт // Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 1999. — Вип. 8. — С.112–120.
18. Порпуліт О. О. Християнські міфоніми у чарівних казках / О. О. Порпуліт // Записки з загальної лінгвістики. — Одеса : Астропринт, 2001. — Вип. 3. — С. 120–127.
19. Редьква М. І. Семантико-функціональна система найменувань в українських народних чарівних казках (у записах ХІХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. І. Редьква. — Івано-Франківськ, 2008. — 20 с.
20. Романченко А. П. Ономастичний простір літературної казки Всеволода Нестайка / А. П. Романченко // Записки з ономастики : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 2011. — Вип. 14. — С. 161–170.
21. Чебанюк О. Історія Діда, Снігуроньки і новорічної ялинки не налічує і ста років // Україна молода. — 2006. — № 2. — Доступний з: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/588/213/>

Романченко А. П.

МИФОНИМЫ В ЛИТЕРАТУРНОЙ СКАЗКЕ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКО

Статья посвящена рассмотрению мифонимов в литературной сказке «Удивительные приключения в лесной школе» В. Нестайко. Охарактеризовано функции онимов и особенности номинации вымышленных персонажей.

Ключевые слова: мифоним, персонаж, функция, сказка, онимная игра.

Romanchenko A. P.

MYTHONYMS IN V. NESTAYKO'S LITERARY FAIRY TALE

The article is dedicated to the research of mythonyms in V. Nestayko's literary tale «Amazing Adventures in the Forest School». The functions of the onyms and peculiarities in the nominations of the unreal characters are determined.

Key words: mythonym, character, function, fairy tale, onymic play.